

ION ALEXANDRU MIZGAN

BIZANȚUL ȘI VENEȚIA
ÎN
VREMEA CRUCIADELOR
(sec. XI-XIII)

*Alianțe și conflicte.
Urmări asupra vieții
bisericești din Constantinopol*

THEOSIS
2025

EDITURA THEOSIS

Comenzi online: www.theosis.ro

Comenzi prin e-mail: office@theosis.ro

Comenzi telefonice: 0770 111 916

Copyright © Editura Theosis, 2025. Toate drepturile rezervate

Redactor: Virgil Baidoc

Corectură: Camelia Jeflea

Grafică și tehoredactare: Paula Iulia Cionca

Design copertă: Paula Iulia Cionca

Descriere CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MIZGAN, ION ALEXANDRU

Bizanțul și Veneția în vremea Cruciadelor (sec. XI-XIII) : alianțe și conflicte, urmări asupra vieții bisericești din Constantinopol / Ion Alexandru Mizgan. - Oradea : Theosis, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-630-95096-7-3

CUPRINS

LISTA DE ABREVIERI	6
PREFAȚĂ	7
INTRODUCERE	13
1. Veneția, Cruciadele și lumea Bizanțului	13
2. Tematica și obiectivele cercetării	20
3. Metodologia și delimitările cercetării	22
 I. BIZANȚUL ȘI VENEȚIA ÎN VREMEA CRUCIADELOR.	
IZVOARE. ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI	25
I.1. Cruciadele – pasiunea istoricilor din toate veacurile	25
I.2. Izvoare principale	28
I.3. Istoria Veneției	31
I.4. Relațiile veneto-bizantine în vremea Cruciadelor	36
I.5. Cercetări în istoriografia românească	44
 II. BIZANȚUL ȘI VENEȚIA PÂNĂ LA MOMENTUL	
DECLANȘĂRII CRUCIADELOR	49
II. 1. Bizanțul – continuator al Imperiului Roman	49
II.2. Începuturile Veneției la Torcello	52
II.3. Veneția și Bizanțul imperial	55
II.3.1. <i>Bizanțul și Veneția în secolele VI-IX</i>	56
II.3.2. <i>Titlurile nobiliare bizantine ale dogilor Veneției</i>	64
II.3.3. <i>Bizanțul și Veneția în secolele IX-XI</i>	67
II.3.4. <i>Biserica San Marco – o splendoare a</i> <i>arhitecturii bizantine</i>	72
 III. ALIANȚELE DINTRE BIZANȚ ȘI VENEȚIA	
ÎN VREMEA CRUCIADELOR	75
III.1. Tratatetele dintre bizantini și venețieni din anii 992 și 1082	75
III.2. Împăratul Ioan al II-lea Comnenul (1118-1143) și venețienii	92
III.2.1. <i>Chrisobulul din anul 1126</i>	94
III.3. Relațiile dintre bizantini și venețieni în timpul împăratului Manuel I Comnenul (1143-1180)	97

III.3.1. <i>Politica lui Manuel după Cruciada a Doua.</i>	
<i>Tratatele cu Veneția din anii 1147 și 1148</i>	99
III.4. Andronic I Comnenul (1183-1185) și venețienii	107
III.5. Isaac al II-lea Anghelos și Tratatele cu Veneția din anii 1187 și 1189	109
III.6. Împăratul Alexios al III-lea și Republica Veneția	115
IV. PRINCIPALELE CONFLICTE DINTRE BIZANȚ ȘI VENETIA ÎN VREMEA CRUCIADELOR	119
IV.1. Dogele Domenico Michiel (1118-1130) și confruntarea Republicii Veneția cu Bizanțul	119
IV.2. Împăratul Manuel I Comnenul (1143-1180) și conflictul cu venețienii din anii 1171-1172	123
IV.3. Marea revoltă antilatină din Bizanț la anul 1182	126
IV.4. 1204 – Veneția cucerește și jefuiește Bizanțul	127
IV. 4.1. <i>Asediul capitalei bizantine</i>	127
IV.4.2. <i>Jefuirea Constantinopolului</i>	137
IV.5. Veneția și Bizanțul după recucerirea Constantinopolului de către bizantini (1261)	144
IV.6. Atitudinea Veneției față de Bizanț după anul 1261	151
V. ROLUL VENETIEI ÎN DEVIEREA CRUCIADEI a Patra SPRE CONSTANTINOPOL	155
V.1. Chemarea la o nouă Cruciadă	155
V.2. Raporturile cruciaților cu Republica Veneția	163
V.2.1. <i>Cruciații în drum spre Veneția</i>	164
V.2.2. <i>Impasul cruciaților la Veneția</i>	165
V.2.3. <i>Negocieri pentru atacarea cetății Zara</i>	167
V.2.4. <i>Plecarea flotei cruciate spre Zara</i>	170
V.2.5. <i>Atacarea și cucerirea cetății Zara</i>	171
V.3. Rolul Veneției în devierea Cruciadei spre Constantinopol	173
V.3.1. <i>Cruciații la Zara</i>	173
V.3.2. <i>Urmările devierii Cruciadei spre Constantinopol</i>	177
V.3.3. <i>Veneția și jocurile Papalității în cucerirea Constantinopolului</i>	181
V.4. Veneția și implicațiile sale în cucerirea Constantinopolului: divergențe între istorici	184

V.4.1. <i>Teoria conspirației</i>	184
V.4.2. <i>Veneția și diversiunea spre Constantinopol</i>	188
VI. VENETIA ȘI ÎMPĂRȚIREA BIZANȚULUI	195
VI.1. Alegerea și încoronarea noului împărat la Constantinopol	195
VI.2. Împărțirea „Romaniei” între venețieni și francezi	197
VI.3. Reacția bizantină după cucerirea Constantinopolului de către venețieni și francezi	208
VII. VIAȚA BISERICESCĂ DIN CONSTANTINOPOL ÎN VREMEA STĂPÂNIRII LATINILOR (1204-1261)	217
VII.1. Papa Inocențiu al III-lea și bizantinii	217
VII.2. Prăpastia psihologică dintre bizantini și latini	226
VII.3. Venețianul Thomaso Morossini și politica Papalității de supunere a „schismaticilor”	229
VII.4. Situația bisericească a bizantinilor din Constantinopol	233
VII.5. Discuții teologice între latini și bizantini în vremea Imperiului latin de Constantinopol (1204-1261)	237
CONCLUZII	245
BIBLIOGRAFIE	249
ANEXE	271

LISTA DE ABREVIERI

A = Augustinianum
AB = Altarul Banatului
AC = Analecta Cisterciana
AHR = American Historical Review
ARVe = Archivio Veneto
ASVe = Arhivele Statului Venetia
AUO = Analele Universității din Oradea
B = Byzantion
BUP = Buletinul Științific al Universității din Pitești
BZ = Byzantinische Zeitschrift
BZS = Byzantinoslavica
C = Candela
DOP = Dumbarton Oaks Papers
EHR = English Historical Review
FHDR = FONTES HISTORIAE DACO-ROMANAE
FTH = First Things
H = History
HL = Hellenika
HT = History Today
IHR = The International Historical Review
JMH = Journal of Medieval History
JRE = The Journal of the History of Ideas
JRS = The Journal of Roman Studies
MHR = Mediterranean Historical Review
Migne, P.G. = Jacques Paul Migne. *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca.*
Migne, P.L. = Jacques Paul Migne. *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina.*
O = Ortodoxia
REB = Revue des études byzantines
RH = Revue historique
RI = Revista de Istorie
ROL = Revue de l'Orient Latin
RQH = Revue des questions historiques
RT = Revista Teologică
S = SPECULUM
SMRH = Studies in Medieval and Renaissance History
ST = Studii Teologice
Sve = Studi veneziani
T = Traditio
TB = Tabor
TEO = Teologia
WHB = World History Bulletin

PREFAȚĂ

Puternicul și înfloritorul Imperiu Bizantin, cu o existență de peste un mileniu, a întreținut relații politice, economice, culturale și bisericești atât cu Orientul creștin și spre sfârșitul existenței lui chiar cu cel islamic, mai ales cu centrele metropolitane Alexandria și Antiohia, dar și cu cele dezvoltate de arabi; însă după cucerirea acestor teritorii de către arabi, atenția s-a îndreptat spre statele slave din Balcani și bineînțeles spre Apus, orașele porturi ale Italiei constituind puncte de atracție și de interes deosebit așa cum și Constantinopolul era vizat pentru interese economico-comerciale dar și cultural-spirituale de acestea.

Modul cum a gestionat Imperiul Bizantin politica sa externă fascinează pe cercetătorul pasionat de măreția Bizanțului. De aici și preocuparea părintelui Alexandru Ion Mizgan în cercetarea și evaluarea relațiilor statornicite între Constantinopol și Veneția, care a stat o vreme sub dominația bizantină, cercetare concretizată în elaborarea acestei lucrări intitulată *Bizanțul și Veneția în vremea Cruciadelor (sec. XI-XIII). Alianțe și conflicte. Urmări asupra vieții bisericești din Constantinopol*, care a constituit teza Preacucerniciei Sale de doctorat susținută la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, în anul 2023.

Este cunoscut faptul că Veneția, o uriașă forță maritimă a sprijinit substanțial acțiunile militare patronate de papalitate pentru eliberarea Locurilor Sfinte și în general a creștinătății orientale de sub dominația islamică. Numai că pentru Veneția punctul de atracție a devenit Constantinopol cu care întreținea relații comerciale de mai mult timp. Profitând însă de situația precară în care ajunsese Bizanțul apelând la ajutorul militar apusean, Veneția și-a întărit poziția economică în Constantinopol prin semnarea unor tratate comerciale foarte avantajoase ei, privilegiile obținute făcând ca puterea ei economică să crească chiar în detrimentul statului bizantin. Când Bizanțul a căutat să iasă din această încorsetare economică, Veneția a avut suficiente resurse diplomatice și forță de condiționare, încât a putut schimba situația în favoarea ei, împăratul bizantin fiind nevoit să cedeze și să reînnoiască privilegiile. Superioritatea economică cu care Veneția se etala în fața Bizanțului s-a făcut mai ales în timpul Cruciadei a Patra, când a fost în măsură să devieze armata cruciată spre Constantinopol, să sprijine ocuparea lui de către latini și să-și tragă foloasele din plin; scaunul patriarhal ocupat de un venețian, catedrala Sfânta Sofia deținută de ea

și mare parte din oraș intrând sub autoritatea ei. Practic Veneția atinge apogeul puterii ei în Constantinopol.

Prin această lucrare, părintele Alexandru Mizgan urmărește să prezinte o imagine cât mai completă a ceea ce au însemnat relațiile dintre Constantinopol și Veneția în perioada Cruciadelor, cum au funcționat alianțele și cum au fost depășite conflictele, ce urmări au avut asupra vieții bisericești din Constantinopol prezența și acțiunile venețienilor în toate sferele de activitate, mai ales pe perioada dominației latine (1204-1261).

Conținutul cărții se desfășoară pe șapte capitole, de dimensiuni diferite dar corect dozate în funcție de problematica tratată, urmărind o înlănțuire logică a lor pentru a oferi lucrării unitate și consistență.

Capitolul I se ocupă de fenomenul „cruciadă” căutând să delimiteze războiul de cucerire de războiul de redobândire, în cazul de față a unui teritoriu sfânt pentru creștinii de pretutindeni și de diverse confesiuni. De aceea Cruciadele erau războaie/campanii promovate și binecuvântate de papi, duse cu scopul eliberării Locurilor Sfinte de sub ocupația arabilor musulmani și punerea lor în folosul duhovnicesc al creștinilor. Se face o trecere în revistă a principalelor izvoare și cercetări istoriografice în legătură cu Cruciadele și se includ și unele informații privind istoria Veneției și a relațiilor ei cu Bizanțul. Totodată se remarcă faptul că deși s-a adoptat ideea de război sfânt, Cruciadele au devenit campanii de cucerire și întemeiere de state latine în Orient, sprijinind și demersul papalității de a fi recunoscut ca și cap juridic al întregii Biserici, deci și al creștinătății răsăritene.

În capitolul al II-lea sunt prezentate relațiile dintre Bizanț și Veneția până la declanșarea Cruciadelor, evidențiindu-se modul cum Veneția a fost influențată de Bizanț și cum s-a transferat moștenirea bizantină în republica italiană. Se face o scurtă incursiune în istoria devenirii Veneției ca centru maritim și a rolului jucat de Bizanț în acest sens. Se remarcă faptul că Bizanțul a avut un mare interes în dezvoltarea acestui oraș port și de aceea se cunoaște și o intensă colaborare dintre curtea imperială și administrația dogilor Veneției. Titlurile nobiliare pe care Bizanțul le-a oferit dogilor venețieni, unele înrudiri între casele nobiliare de ambele părți, dar și transmiterea culturii și spiritualității bizantine au fost elemente fundamentale în ceea ce privește legăturile Bizanțului cu Veneția. Catedrala San Marco din Veneția este o capodoperă a artei și arhitecturii bizantine pe pământ italian, iar dezvoltarea economică a Veneției, chiar în detrimentul Bizanțului, a

făcut posibilă transferarea moștenirii bizantine ca un „Bizanț după Bizanț” în Veneția. Următorul capitol (III) prezintă alianțele ce s-au încheiat între Bizanț și Veneția în perioada Cruciadelor. Este cunoscut faptul că scopul strict religios al Cruciadelor s-a transformat în scop de cucerire încă de la prima Cruciadă, iar împăratul Alexios I Comnenul s-a trezit în fața Constantinopolului cu o armată numeroasă de soldați occidentali, care puteau în orice moment să atace orașul. În acest context și din perspectiva următoarelor incursiuni cruciate, împărații din Bizanț au trebuit să apeleze la unele alianțe chiar anti-cruciate și chiar cu unii suverani musulmani. Din această perspectivă, Veneția a devenit un aliat principal, cu atât mai mult că era un partener apropiat, creștin, cu putere economică și militară mai ales pe tărâm naval și cu autoritate și la Roma, față de scaunul papal. În plus, Veneția, o forță maritimă în plină ascensiune, urmărea ca prin aceste alianțe politico-militare cu Bizanțul să contracareze ascensiunea unor alte forțe occidentale (Franța, Spania, Sicilia, Germania) și să-și asigure privilegii comerciale în Orient și în special în Constantinopol, care îi permiteau să comercializeze produse de mare interes pe piețele occidentale și pe piața constantinopolitană.

Din această perspectivă, părintele Alexandru Mizgan prezintă tratatele încheiate de Veneția cu împărații Comneni și cu cei din dinastia Anghelilor până în preajma atacării Constantinopolului de cruciați în anul 1204, de care nu era deloc străină Veneția.

Fără îndoială că în cadrul unor alianțe, interesele manifestate diferit de cele două părți au condus și la apariția unor conflicte, chestiune abordată de autor în capitolul al IV-lea. Bizanțul devenind suspicios în ceea ce privește sinceritatea politică a Occidentului față de el și dorința vădită a papei de a supune creștinătatea răsăriteană autorității sale prin dublarea scaunelor patriarhale din Orient cu patriarhii latini, a privit cu interes politica Veneției atât față de Occident, cât și față de Bizanț. În momentul în care Bizanțul a sesizat unele interese ale Veneției sunt în defavoarea lui, împărații au încercat anularea contractelor și tratatelor, ceea ce a stârnit conflicte. Cel mai accentuat a fost legat de marea revoltă anti-latină din Constantinopol, din anul 1182, ceea ce a dat de gândit venețienilor care au venit cu o contracarare a politicii antilatine sprijinind cucerirea Constantinopolului la 13 Aprilie 1204.

Autorul prezintă astfel momentele principale ale prezenței venețienilor în Constantinopol: asediul, cucerirea, jefuirea orașului și privilegiile asumate în timpul stăpânirii latine între 1204-1261. Consider

importantă și relevantă pentru înțelegerea problematicii tratării politicii venețiene în Constantinopol pe tot parcursul acestei perioade, oferindu-se astfel o continuitate cronologică a evenimentelor.

Un capitol (V) este dedicat de autorul prezentării rolului pe care Venetia l-a avut în devierea Cruciadei a IV-a de la scopul ei de a cucerii Egiptul, la asediarea și cucerirea Constantinopolului. După ce se vorbește despre chemarea la o nouă cruciadă în care Venetia s-a implicat în mod plener, mai ales în ceea ce a însemnat asigurarea transportului naval, se abordează problema abaterii grave de la țelul urmărit de Cruciade, eliberarea Locurilor Sfinte. În cadrul Cruciadei a IV-a se întâlnește pentru prima dată atacarea unei cetăți creștine, aparținând unui stat creștin și suzeran papalității. Este vorba de cetatea Zara, de pe coasta Adriaticii, cucerită de cruciați în drumul lor spre Orient, care aparținea Regatului Ungariei. Se încearcă să se elucideze care a fost motivul punerii în aplicare a acestui plan, ce rol a jucat Venetia și ce avantaje a obținut ea.

De aceea se arată că această acțiune a cruciaților a fost cumva o pregătire și o strategie pentru schimbarea traseului spre Orient. Solicitarea venită din partea bizantinilor de a fi ajutați să elimine criza dinastică din Constantinopol (împăratul Isaac al II-lea Anghelos a fost înlăturat de pe tron și orbit de fratele său, împăratul Alexios al III-lea) a fost exploatată și de aici întreaga pleiadă de jocuri politice ale papalității și Venetiei referitoare la capitala imperială bizantină care încă din timpul primei Cruciade a fost considerată ca un obstacol în realizarea idealului cruciat. Prin urmare deviere Cruciadei spre Constantinopol și deznodământul de la 13 Aprilie 1204 a constituit o cumulare de factori politici, economici și religioși care a contribuit la cucerirea Constantinopolului de cruciații latini și instaurarea Imperiului latin de Constantinopol.

În capitolul următor (VI) se prezintă modul în care cuceritorii au împărțit „prada”, adică ce a revenit fiecărui factor politic și militar participant la cruciada în teritoriile bizantine ocupate. Sigur că interesantă pentru lucrarea de față este Venetia, partea ei de ocupație și privilegiile obținute. Fără îndoială că în urma contribuției majore a venețienilor la această campanie și beneficiile au fost pe măsură. Venetia a primit o parte consistentă a orașului, privilegiile comerciale și administrarea catedralei Sfânta Sofia, primul patriarh latin din Constantinopol fiind venețianul Toma Morossini.

Ultimul capitol prezintă situația bisericească din Constantinopol sub ocupație latină. Din punct de vedere al interesului papalității, se

observă că papa Inocențiu al III-lea, deși în primă fază a dezaprobat acțiunea cruciată, pe parcurs și-a schimbat atitudinea și a considerat că prin cucerirea Constantinopolului și această patriarhie a intrat sub autoritatea lui canonică. De aceea impactul psihologic creat de prezența latinilor cuceritori în Constantinopol a fost adâncit și mai mult datorită politicii de supunere a „schismaticilor” scaunului papal, acțiunea susținută de Toma Morossini. În plus se arată că au fost și unele încercări de a reface unitatea bisericească nu prin măsuri artificiale, ci în urma unor dialoguri teologice.

Concluzia care concentrează și rezumă rezultatul cercetării, subliniază faptul că „toate tratatele semnate de bizantini în decursul timpului, din 992 și până în 1198, cu Republica Veneția au făcut din Republica Sfântului Marcu o mare putere maritimă și comercială, au ținut Imperiul Bizantin pe loc și în cele din urmă au adus la cucerirea Marelui Oraș de către cavalerii celui de-a Patra Cruciadă, care ghidați de vasele venețiene vor cuceri și jefui Constantinopolul în anul 1204”.

Deși s-au scris mai multe cărți și studii pe tema Cruciadelor și mai ales legate de cruciada a IV-a, în spațiul românesc nu s-a evidențiat foarte mult rolul pe care Veneția l-a avut în tot acest context. De aceea este important că această lucrare de amploare surprinde modul în care Veneția ca și permanentă forță politică și comercială în relațiile cu Bizanțul a sprijinit cuceririle cruciate în Orient în defavoarea Imperiului Bizantin. De aceea, autorul își canalizează cercetarea sa pe expunerea și analizarea tratatelor și alianțelor încheiate între cele două state și ce beneficii sau dezavantaje au avut fiecare. Familiarizat cu problematica Cruciei a IV-a dintr-o altă cercetare doctorală, părintele Alexandru Mizgan a înțeles necesitatea prezentării nu doar a evenimentului în sine privind cucerirea Constantinopolului în anul 1204, ci mai ales ce a determinat Veneția să participe activ la Crucia a IV-a, să devieze cursul acesteia spre Constantinopol și să participe la cucerirea orașului. Or tocmai relațiile politice și economice anterioare acestui eveniment dau cheia de înțelegere a atitudinii Veneției față de Imperiul Bizantin și folosirea crizei dinastice de la curtea imperială în favoarea latinilor și implicit a ei, care și-a sporit privilegiile și a cauzat mai mult stagnarea și apoi declinul acestui stat milenar.

Totodată în urma analizei pe care o face implicării Veneției în supunerea Bisericii de Constantinopol scaunului papal prin acțiunile patriarhului latin Toma Morossini, părintele Alexandru Mizgan aduce contribuția sa la clarificarea unor lucruri care încă provoacă dezbateri

și controverse în rândul istoricilor. Una dintre acestea este și concluzia adoptată de mulți cercetători că Schisma de la 1054 s-a desăvârșit în Cruciada a IV-a și în cucerirea Constantinopolului de latini.

Consider că această carte care are ca subiect un eveniment major din istoria Bizanțului și a relațiilor acestui cu Occidentul va trezi interesul unui larg palier de cititori interesați de istoria acelor timpuri.

Sibiu, 01 octombrie 2025

Pr. Prof. Dr. Nicolae Chifăr

INTRODUCERE

1. Veneția, Cruciadele și lumea Bizanțului

Pentru cei mai mulți istorici epoca Cruciadelor reprezintă una dintre cele mai fascinante și provocatoare perioade din istoria omenirii, care a influențat lumea atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere cultural și religios. Cercetătoarea franceză Cécile Morrisson, afirma că puține fenomene istorice au stârnit atâta patimă în rândul istoricilor precum Cruciadele¹. Expedițiile cruciate au lăsat urme adânci în conștiința creștinilor răsăriteni, care au avut mult de suferit și în plan religios de pe urma cuceririi latine în Răsărit. Papalitatea va dori să implementeze în Răsărit atât supremația scaunului Romei, cât și ritul latin, uneori în urma unor dialoguri teologice între reprezentanții celor două Biserici, iar alteori prin forța armelor, cum a fost cazul expedițiilor Normanzilor împotriva Bizanțului, susținute de multe ori de episcopii Romei, iar în mod deosebit în urma cuceririi Constantinopolului la 1204, de către venețieni și cavalerii occidentali ai Cruciadei a Patra.

La începutul secolului al XI-lea Imperiul Bizantin a continuat să dețină o poziție importantă pe scena politică al lumii de atunci, în timpul împăratului Vasile al II-lea Macedonianul (976-1025), atingând culmea gloriei sale². La scurt timp însă după moartea acestui împărat, va începe pentru Bizanț o perioadă de declin. Perioada de după moartea împăratului Vasile al II-lea și până la instaurarea dinastiei comnene (1081), cunoaște două etape distincte. Prima a fost o etapă de criză latentă, în care Bizanțul mai păstra ceva din gloria de altădată, iar cea de-a doua, care a urmat catastrofei de la Manzikert (1071)³, a fost o etapă de criză violentă, care a dus Imperiul Bizantin în pragul prăbușirii sale. La o jumătate de secol de la moartea împăratului Vasile al II-lea, Bizanțul era redus la Constantinopol și la împrejurimile sale⁴. Imperiul Bizantin a fost confruntat, în a doua parte a secolului al XI-lea, cu un context internațional cu totul nou și nefavorabil bizantinilor și anume cel al apariției la hotarele Imperiului a unor noi popoare cuceritoare. Între acestea un rol important l-au jucat turcii selgiucizi,

¹ Cécile Morrisson, *Cruciadele*, traducere de Răzvan Junescu, Editura Meridiane, București, 1998, p. 153.

² Stelian Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, Editura Albatros, București, 1981, p. 112.

³ Timothy E. Gregory, *O istorie a Bizanțului*, traducere de Cornelia Dumitru, Editura Polirom, Iași, 2013, pp. 260-262.

⁴ Maria Georgescu, *Istoria Bizanțului*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007, p. 183.

care în secolul al XI-lea s-au apropiat din ce în ce mai mult de granițele Bizanțului. Pe la mijlocul secolului al XI-lea aceștia au cucerit Iranul, Irakul, Azerbaidjanul și Armenia. Căpetenia turcilor, Togrul-bek, a realizat o alianță de familie cu califul Al-Chaim prin căsătoria cu fiica acestuia și a devenit sultan. Fiul lui Togrul-bek a continuat campaniile de cucerire ale tatălui său, ajungând să amenințe frontierele Imperiului Bizantin⁵.

Apariția turcilor la granițele Bizanțului a pus lumea creștină în fața unui imens pericol politic și religios, care i-a găsit pe creștinii răsăriteni și apuseni dezbinați în urma Marii Schisme din anul 1054. Turcii au cucerit Bagdadul în 1055⁶, au atacat Edessa și Cezareea Capadociei în 1067⁷ și Iconiu în 1069⁸. Bătălia de la Manzikert, în Armenia, la anul 1071, a fost o înfrângere catastrofală pentru Bizanț. După ce bizantinii au pierdut, tot în anul 1071, sudul Italiei, respectiv orașul Bari, au avut de înfruntat pericolul normand, care s-a apropiat tot mai mult de granițele Imperiului. La rândul lor, pecenegii amenințau la acea vreme Imperiul Bizantin la nord, unde alături de uzii de la Dunăre, au înregistrat victorii împotriva trupelor bizantine, amenințând chiar capitala Imperiului⁹.

Cu aceste amenințări externe și cu o criză internă, moștenită după moartea împăratului Vasile al II-lea (1025), părea că Imperiul se îndreaptă spre ruină¹⁰. În această situație dificilă Bizanțul a cerut ajutorul apusenilor, pe care Papalitatea îl garanta în schimbul recunoașterii unirii bisericești, respectiv acceptarea primatului papal. Împăratul Mihail al VII-lea Dukas (1071-1078) a făcut apel la papa Grigorie al VII-lea (1073-1085), în anul 1073, în vederea unui sprijin militar din Apus în schimbul supunerii scaunului patriarhal din Constantinopol Bisericii Romei¹¹. Papa Grigorie al VII-lea s-a arătat interesat de cererea împăratului bizantin și a făcut apel la principii apuseni să vină în sprijinul creștinilor răsăriteni¹². Papa a adresat chiar

⁵ A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, traducere de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, studiu introductiv de Ionuț-Alexandru Tudorie, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 356.

⁶ Emanuil Băbuș, *Bizanțul între Occidentul creștin și Orientul islamic (secolele VII-XV)*, Editura Sophia, București, 2005, p. 250.

⁷ Timothy E. Gregory, *op. cit.*, p. 261.

⁸ Emanuil Băbuș, *op. cit.*, p. 251.

⁹ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 359.

¹⁰ Teodor M. Popescu, *Cinci sute de ani de la căderea Constantinopolului sub turci*, în O, București, anul V, 1953, nr. 3, pp. 396-397.

¹¹ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 359.

¹² Lucian Gafton, *Agravarea Schisme prin încercările de unire din secolele XI-XV*, în O, București, anul VIII, nr. 3, 1956, p. 399.

o Enciclopică intitulată „Ad universos fideles”, la 1 martie 1074, în care arăta pericolul în care se găseau creștinii orientali¹³. Papa era motivat de organizarea unei expediții în ajutorul Bizanțului întrucât urma ca Biserica din Constantinopol să se supună Bisericii Romei¹⁴. Se știe că papa Grigorie al VII-lea (1073-1085) tindea spre o teocrație universală în care își imagina toate Bisericile supuse Romei¹⁵. Împrejurările politice din Apus nu i-au permis papei Grigorie al VII-lea să întreprindă expediția pe care o plănuise în Răsărit. Este vorba despre conflictele cu normanzii și cu împăratul Henric al IV-lea al Germaniei (1084-1106), în vedrea problemei investiturii în Biserică¹⁶. Datorită faptului că urmașii împăratului Mihail al VII-lea s-au opus unirii bisericești, papa Grigorie al VII-lea a încurajat planul normanzilor de cucerire al Constantinopolului. Robert Guiscard (c.1015-1085), conducătorul normanzilor, i-a cerut papei Grigorie al VII-lea ca expedițiile armate contra Bizanțului să fie investite cu caracterul de „Cruciadă”, în sensul ca participanților să li se asigure iertarea păcatelor. Normanzii au cucerit în 1081 și 1107-1108 posesiunile bizantine din sudul Italiei și și-au îndreptat atenția spre Peninsula Balcanică¹⁷. Epoca Cruciadelor a oferit apusenilor posibilitatea de a continua politica lui Grigorie al VII-lea. Prin acțiunile sale, prin care urmărea organizarea unui „Război Sfânt”, în sprijinul creștinilor din Orient contra turcilor, papa Grigorie al VII-lea a devenit un promotor al Cruciadei, înainte ca urmașul său legitim, Urban al II-lea (1088-1099), să proclame acest lucru.

Apariția Cruciadelor în istorie la sfârșitul secolului al XI-lea reprezintă apogeul unui proces al conceptului de „Război Sfânt”, derulat pe parcursul mai multor veacuri, culminând cu declanșarea acestora la sfârșitul secolului al XI-lea. Odată cu pontificatul papei Urban al II-lea, Biserica Apuseană îmbrățișează conceptul „Războiului Sfânt”, ca reprezentând o valoare a vieții creștine¹⁸. La începutul anului 1095, papa Urban al II-lea (1088-1099), a convocat un mare Conciliu la Piacenza, care funcționa ca for suprem de judecată al Apusului. Solii basileului Alexios I (1081-1118) au fost prezenți la acest conciliu. Ei au expus, la

¹³ Gregorii VII, S., *Romani Pontificis, Epistolae et diplomata pontificia, Epistola XXXVII, Ad Universos Fideles*, Migne P. L., CXXXVIII, col. 390.

¹⁴ *Ibidem*, col. 386.

¹⁵ Teodor M. Popescu, *art. cit.*, p. 53.

¹⁶ Lucian Gafton, *art. cit.*, p. 399.

¹⁷ Steven Runciman, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth- and XIIth Centuries*, Clarendon Press, Oxford, 1955, p. 56.

¹⁸ Adrian Ignat, *Războiul confesional și problematica sa în istoria Bisericii Creștine*, Editura Universitară, București, 2012, p. 131.

invitația papei, situația din Orientul creștin, dificultățile pe care le întâmpinau creștinii răsăriteni sub dominația selgiucizilor, făcând apel la responsabilitatea creștină de a-i proteja pe cei aflați în nevoi. Enumerarea dezastrelor prin care trecuseră Răsăritul creștin în ultimile decenii i-a convins pe cei prezenți la Conciliu că siguranța întregii creștinătăți era pusă în primejdie. Atât papa, cât și episcopii prezenți la Piacenza, au plecat impresionați de elocvența trimișilor imperiali¹⁹.

Organizarea Primei Cruciade se datorează și faptului că puterea Papalității a crescut în timpul secolului al XI-lea, iar papii fuseseră deja implicați în organizarea Războiului Sfânt împotriva musulmanilor din Spania. Atunci când papa Urban al II-lea a emis, în 1095, apelul la realizarea unei expediții în Răsărit, fără îndoială că a sperat ca acțiunea să fie una ordonată sub control papal. Istoricul Thomas Asbridge nota că apelul lui Urban al II-lea la un „Război Sfânt” a găsit un public receptiv în toată Europa în mare parte datorită atmosferei religioase ce predomina în lumea apuseană, Creștinismul fiind o credință universal acceptată care influența orice aspect al vieții omenești²⁰.

La sfârșitul verii anului 1095 papa a scris tuturor episcopilor francezi să i se alăture la Conciliul pe care îl va ține la Clermont în perioada 18-28 noiembrie a aceluiași an. Pe 27 noiembrie în fața unei mulțimi impresionante, Urban a ținut o predică mobilizatoare, în urma căreia „francii care au ascultat acestea au pus de îndată să le fie cusute cruci pe umerii lor dreپți, zicând că ei merg în unanimitate pe urmele lui Hristos, de Care au fost mântuiți din mâna iadului”²¹. Mulți credincioși s-au pus la dispoziția papei, depunând jurământul solemn pentru Cruciadă. Urban le-a pus pe umărul drept o cruce albă și reprezenta semnul tuturor celor care voiau să ia parte la expediția pentru eliberarea Bisericii lui Dumnezeu din Ierusalim. Hotărârile adoptate la Clermont contribuiau la înrolarea unui mare număr de oameni în Cruciadă. Ele includeau iertarea păcatelor, dar și exonerarea de pedepsele laice pentru infracțiunile trecutului celor care vor participa la Cruciadă cu intenție pioasă. Toate averile războinicilor erau

¹⁹ Mircea Cristian Pricop, *Studiu introductiv*, în volumul „Cronica anonimă a Primei Cruciade. Faptele francilor și ale celorlalți pelerini ierusalimiteni”, traducere din limba latină și studiu introductiv de Pr. Mircea Cristian Pricop, Editura Doxologia, Iași, 2020, pp. 104-105.

²⁰ Thomas Asbridge, *Cruciadele. Istoria războiului pentru eliberarea Pământului Sfânt*, traducere de Cornelia Dumitru și Miruna Andriescu, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 23.

²¹ ****Cronica anonimă a Primei Cruciade. Faptele francilor și ale celorlalți pelerini ierusalimiteni*, traducere din limba latină și Studiu introductiv de Pr. Mircea Cristian Pricop, Editura Doxologia, Iași, 2020, p. 169.

puse sub protecția Bisericii, urmând ca la întoarcere să le fie returnate integral. Voluntarii depuneau un jurământ că vor porni spre Ierusalim cel târziu la Praznicul Adormirii Maicii Domnului din 1096, primind semnul crucii pe hainele lor ca semn al devotamentului. Dezertorii aveau să fie excomunicați. Pentru cei prezenți la Clermont această campanie nu era un război de cucerire, ci unul de eliberare al fraților creștini persecutați de păgâni²².

Succesul prediciei lui Urban al II-lea a fost extraordinar. Prin acest discurs al papei Urban apare pentru prima dată în istoria Bisericii promisiunea unei „indulgențe”. Proclamând indulgența, Urban al II-lea oferea celor care luau Crucea, iertarea totală a păcatelor lor: „Dacă cei care vor merge acolo își vor pierde viața în timpul călătoriei, pe pământ sau pe mare sau în lupta împotriva păgânilor, păcatele lor le vor fi iertate imediat. Eu le dau această iertare prin puterea primită de la Dumnezeu”²³. Papa și-a încheiat cuvântarea de la Clermont asigurându-i pe participanți că bunurile cruciaților, în timpul absenței lor, se vor afla sub protecția sa, asemenea bunurilor bisericesti²⁴. Cuvântul papei conținea o serie de obiective: persecutarea creștinilor din Orient, umilirea pelerinilor apuseni de către turci, recucerirea moștenirii lui Iisus Hristos, restaurarea domniei Mântuitorului acolo unde fusese abolită de musulmani, recompense celor care plecau în Cruciadă și nu în ultimul rând ajutorarea fraților din Răsărit²⁵.

La fel ca și bizantinii, papa a fost surprins de mișcarea care se crease. Bizanțul era derutat pentru că se afla în incapacitatea de a înțelege ideologia Cruciadei²⁶. Produs de inspirație occidentală, Cruciada era și o exploatare a sentimentelor religioase din epocă de către Papalitate²⁷. Bizantinii nu cunoșteau ideologia Războiului Sfânt așa cum s-a dezvoltat în Europa occidentală. Singurele excepții sunt războaiele împăratului Heraclios (610-641) cu perșii sau luptele cu arabii din secolul al VII-lea, în care trupele bizantine au avut și sprijinul Bisericii. Cu toate acestea era o diferență notabilă între încercarea disperată de apărare a bizantinilor și expediția pusă la cale de cruciații occidentali. Lupta bizantinilor

²² Mircea Cristian Pricop, *Studiu introductiv...*, pp. 105-106.

²³ Emanoil Băbuș, *op. cit.*, p. 137.

²⁴ Steven Runciman, *Istoria Cruciadelor. Cruciada I și întemeierea Regatului Ierusalimului*, traducere de Ovidiu Cristea, Marian Coman, Maria Pakus-Wilcocks, Cuvânt introductiv de Ovidiu Cristea, Editura Nemira, București, 2014, p. 127.

²⁵ Thomas Asbridge, *op. cit.*, pp. 38-39.

²⁶ Emanoil Băbuș, *op. cit.*, p. 146.

²⁷ Paul Lemerle, *Byzance et la croisade*, în „Relazioni del X Congresso Internazionale di Scienze Storiche”, 3, Florence, 1955, p. 615.

avea puține caracteristici comune cu ideologia războiului sfânt care a prins teren în Apus, iar expedițiile militare ale Constantinopolului erau plasate sub autoritatea împăratului, singurul responsabil de apărarea Imperiului și a Bisericii²⁸. Expedițiile armatei bizantine nu aveau autorizarea formală a Bisericii sau a Patriarhului, ca în cazul Cruciadelor, pentru care papa a subscris oficial și exclusiv²⁹. Acest lucru este foarte important pentru că subliniază diferența de atitudine între cele două Biserici cu privire la Război, cea bizantină continuând să respecte părerea Sfinților Părinți, conform căreia orice soldat este vinovat de vărsarea de sânge pe câmpul de luptă și excomunicat timp de trei ani de la împărtășirea cu Sfintele Taine³⁰. Biserica Apuseană avea altă concepție încât bizantinii au fost de-a dreptul uluiți să vadă clerul apusean înarmat³¹.

Papa Urban nu și-a dorit o Cruciadă condusă de regi, întrucât aceasta ar fi redus controlul papal asupra expediției, întrucât Papalitatea nu era în cele mai bune relații cu regii Franței și ai Germaniei. Normanzii, care acționaseră ca braț armat al Papalității în Italia, aveau să fie o prezență majoră printre conducătorii Cruciadei. Papa Urban a încercat să-i descurajeze pe nobilii spanioli și pe lorzii francezi de lângă Pirinei să se alăture Cruciadei, întrucât papa voia să-i folosească pentru a ține în frâu amenințarea care creștea în Peninsula Iberică din partea almoravizilor musulmani³².

Ierusalimul se afla sub stăpânire musulmană de mai mult de patru secole, iar în trecut creștinii nu au manifestat nici o dorință arzătoare de a-l elibera, părând mai degrabă mulțumiți atunci când conducătorii musulmani le permiteau pelerinilor accesul la locurile creștine. De la începutul secolului al XI-lea, Ierusalimul s-a aflat în mâinile dinastiei Fatimide din Egipt, iar în 1009, califul al-Hakim a dat ordin ca Biserica Sfântului Mormânt și alte biserici din Orașul Sfânt să fie distruse. Lăcașul a fost avariat serios, doar că reacția lumii creștine la această provocare a fost înăbușită cu hotărâre, împăratul bizantin Vasile al II-lea Macedonianul (976-1025) reînoid armistițiul cu fatimizii, în loc să intre în război cu aceștia³³.

²⁸ Emanoil Băbuș, *op. cit.*, p. 147.

²⁹ G. Ostrogorsjy, *Histoire de l'État byzantin*, Paris, 1983, p. 383.

³⁰ A se vedea canonul 3 al Sfântului Vasile cel Mare la Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și Comentarii*, 1991, p. 330.

³¹ Ana Comnena, *Alexiada*, traducere de Marina Marinescu, Editura Minerva, București, 1977, vol. II, p. 97.

³² Alan G. Jamieson, *Credința prin sabie. Scurtă istorie a conflictului dintre creștini și musulmani*, traducere de Andra Ramona Dodiță, Editura Niculescu, București, 2017, p. 65.

³³ *Ibidem*, p. 63.

Deși s-au strâns bani pentru reconstrucția bisericilor, aceasta a fost realizată tocmai în 1040, în baza unui acord între bizantini și fatimizi. După 1071, Ierusalimul a fost sub stăpânire selgiucidă, iar fatimizii l-au recucerit cu un an înainte ca trupele cruciate să ajungă în fața zidurilor acestuia, în 1099. Prin urmare, nu părea să existe vreun nou pericol la adresa locurilor creștine din Ierusalim care să fi justificat expediția cruciată. Justificarea imediată pentru Prima Cruciadă a fost că aceasta reprezenta o reacție la solicitările de ajutor ale bizantinilor împotriva turcilor selgiucizi. Înfrângerea de la Manzikert și consecințele deosebit de serioase s-au petrecut, însă, în 1071, iar în ciuda nenumăratelor solicitări, niciun ajutor serios din vest nu a fost trimis la timp de mai mult dedouăzeci și cinci de ani³⁴. Unii istorici explică neimplicarea Bizanțului în luptele cu fatimizii din cauza războaielor pe care împărații bizantini erau nevoiți să le ducă cu popoarele creștine din Balcani. Când bizantinii au cerut ajutor în Apus, practic nu se gândeau la propulsarea de mari mase de oameni, cum fuseseră în timpul Primei Cruciate, ci la câteva cotingente de cavaleri la fel ca cele care îi ajutaseră pe creștinii din Peninsula Iberică între 1060-1080.

La momentul declanșării Cruciatelor raporturile dintre bizantini și latini se bazau pe faptul că ambele sfere sau lumi erau creștine, dar curând fricțiunile aduse de Cruciate între cele două lumi creștine, îi vor face pe apuseni să-i considere pe creștinii răsăriteni mai răi decât necredincioșii, iar bizantinii, la rândul lor, să-i considere pe latini barbari și tâlhari. La această mentalitate s-a ajuns din cauza indisciplinei multor grupuri de cruciați, care s-au dedat la jafuri și cruzimi față de populația Imperiului, în trecerea lor spre Țara Sfântă. De altfel, prezența cruciaților în Bizanț, îi va îngrijora pe împărații din Constantinopol. Pentru împărații bizantini cruciații se înscriau în aceeași categorie cu barbarii care amenințau Imperiul. Faptul că aceștia au luat măsuri pentru limitarea jafurilor cruciaților în teritoriile bizantine i-au făcut pe cruciați să-i considere pe bizantini drept dușmani. Din schismatici, bizantinii au devenit trădători ai operei de eliberare a Locurilor Sfinte. Aceste intrigi propagate cu insistență de cavalerii cruciați au prins în tot Apusul, încât bizantinii erau priviți cu resentimente de către creștinii latini din Occident.

Revolta de la 1081 din Bizanț l-a ridicat pe tron pe Alexios I Comnenul (1081-1118), întemeietorul dinastiei Comnenilor. Prin domnia sa energetică și pricepută Alexios a știut să protejeze Imperiul Bizantin în fața

³⁴ *Ibidem*.

pericolelor externe, care în unele cazuri au amenințat chiar existența statului bizantin. Pentru a stăvili pericolul care venea din partea normanzilor, Alexios a semnat pace cu selgiucizii, alianțe cu Venetia și cu regele german Henric al IV-lea. Domnia lui Alexios I Comnenul a deschis o nouă etapă în istoria Bizanțului, prin feudalizarea rapidă a societății bizantine sub impulsul regimului politic al aristocrației militare³⁵. Trebuie să precizăm faptul că moștenirea politică preluată la 1081 de Alexios I a fost grea. Avem aici în vedere pierderea definitivă a posesiunilor italiene și o însemnată slăbire a autorității imperiale în Balcani. Alexios I Comnenul, fiu al Anei Dalassena, diplomat de mare capacitate, se va strădui să remedieze lucrurile încheind alianțe cu Venetia împotriva lui Robert Guiscard (†1085), împotriva pecenegilor s-a folosit de cumani, contra turcilor i-a folosit pe cruciați, iar pentru apărarea de cruciații foarte lacomi a uzat de alianța cu turcii. Este vorba despre arta diplomației bizantine de a se apăra în fața celor care aspirau la cucerirea Imperiului Bizantin³⁶. Alianțele Bizanțului cu Republica Venetia au jucat un rol decisiv în evoluția evenimentelor din Mediterana, spațiul bizantin și Orientul Creștin pe tot parcursul desfășurării Cruciadelor (secolele XI-XIII).

2. Tematica și obiectivele cercetării

Tema abordată în lucrarea de față se intitulează: „Bizanțul și Venetia în timpul Cruciadelor (sec. XI-XIII). Alianțe și conflicte. Urmări asupra vieții bisericești din Constantinopol”.

Problematica pe care o luăm în discuție are în vedere înțelegerile sau tratatele de susținere reciprocă a celor două părți, Imperiul Bizantin și Republica Venetia, tratate prin care Bizanțul acorda venețienilor privilegii comerciale în Constantinopol și între granițele Imperiului, Venetia urmând să sprijine politic Imperiul prin punerea la dispoziția acestuia a flotei maritime venețiene. Un aspect important al acestei perioade îl reprezintă evoluția raporturilor de colaborare dintre Imperiul Bizantin și Republica Venetia, precum și divergențele dintre cele două părți, care au degenerat uneori în conflicte sângeroase.

Tensiunea acumulată între bizantini și latini în vremea Cruciadelor, respectiv între populația din Constantinopol și venețieni, a făcut ca aceștia din urmă să fie alungați din Constantinopol și cartierul lor să fie

³⁵ Marius Telea, *Istoria și spiritualitatea Imperiului Bizantin*, I, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2021, p. 579.

³⁶ Vasile V. Muntean, *Bizantinologie*, II, Editura Învierea, Timișoara, 2000, p. 14.